

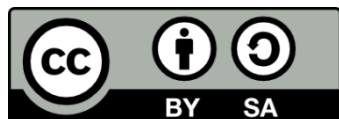
Ολοκαύτωμα και ιστορική μνήμη

Ενότητα 11: Η μεταπολεμική δικαιοσύνη στην Ελλάδα

Μαρία Καβάλα

Μεταδιδακτορική διδάσκουσα

Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΝΟΙΚΤΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Η μεταπολεμική δικαιοσύνη στην Ελλάδα

Περιεχόμενα ενότητας

1. Η μεταπολεμική δικαιοσύνη στην Ελλάδα
 - i. Η τιμωρία των δοσιλόγων
 - ii. Ο δοσιλογισμός στην Μακεδονία

2. Η διαίρεση της Γερμανίας

Σκοποί ενότητας

- Να αναδείξει το μεταπολεμικό ιστορικό πλαίσιο στην Ευρώπη και στην Ελλάδα.
- Να κατανοηθεί το ζήτημα της ανασυγκρότησης των διαλυμένων εβραϊκών κοινοτήτων της χώρας.
- Να γίνει αντιληπτή η ένταξη της «Τελικής λύσης» στη μακρά διάρκεια της ευρωπαϊκής και ελληνικής ιστορίας.

Ελλάδα

- Το παραπάνω τρίπτυχο (αυθόρμητη αντίδραση, αντίσταση, κυβερνήσεις εξορίας) λειτούργησε και εδώ με διαφορετικούς συσχετισμούς από άλλες χώρες.

Προετοιμασία ποινικής νομοθεσίας

- ➔ 1η Νοεμβρίου 1943 Διακήρυξη της Μόσχας. Τέθηκαν επίσημα οι βάσεις για το ξεπέρασμα της δυσκαμψίας του διεθνούς ποινικού δικαίου, το οποίο έως τότε δεν είχε καταφέρει να αναπτύξει θεσμούς που δίωκαν την ατομική ευθύνη για τα εγκλήματα πολέμου.
- ➔ Τέλος 1943, Εξόριστη κυβέρνηση Καΐρου, νόμος αφαίρεσης ιθαγένειας από μέλη κατοχικών κυβερνήσεων, κάλεσμα για παράδοση των ένοπλων δοσιλογικών σωμάτων μέχρι Ιανουάριο 1944.

(Δημ. Κουσουρής, «Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής (1944-1949)», στο *Η Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αι. (1944-1949)* (επιμ.: Χρήστος Χατζηιωσήφ), τα. Δ1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 105-130)

Ελλάδα

- Τακτική προσέγγισης με το ΕΑΜ που μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας είχε επεκτείνει ταχύτατα την κυριαρχία του στα εδάφη της Ελεύθερης Ελλάδας (ήδη πρώτες δίκες ΕΣΣΔ και Αλγερία).

Ελλάδα

- Θεμιστοκλής Τσάτσος, προπαρασκευή νόμου για τις κυρώσεις, παράδειγμα Γαλλίας.
- Παρόλα αυτά πρώτη εκκαθάριση το καλοκαίρι του 1944, καταδίκη δημοκρατικών αξιωματικών, που χαρακτηρίστηκαν υποκινητές της ανταρσίας στο στρατό της Μέσης Ανατολής.
- Εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του ΕΑΜ συχνά με αντιφατική τακτική που αποσκοπούσε ταυτόχρονα στην ενίσχυση του κύρους μέσω της ικανοποίησης της εκδικητικής οργής των πληθυσμών της υπαίθρου και στην παροχή εγγυήσεων νομιμότητας στη σύμμαχο Μεγάλη Βρετανία.

Ελλάδα

«Η Εθνική Νέμεσις θα είναι αδυσώπητος»

- Με αυτά τα λόγια, ο Γεώργιος Παπανδρέου έσπευδε να καθησυχάσει την κοινή γνώμη, που απαιτούσε την παραδειγματική τιμωρία των δοσιλόγων, των ανθρώπων που επέλεξαν τη συνεργασία με τον εχθρό.
- Δημοσίευση Συντακτικής Πράξης 1/44 «Περί επιβολής ποινικών κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού». Πρωταρχικός στόχος του νόμου, πιο ισχυρός και από την επανόρθωση των εγκλημάτων που είχαν διαπραχθεί κατά την Κατοχή, ο κατευνασμός της εμφύλιας σύγκρουσης και η εγκαθίδρυση ενός «κράτους δικαίου». Η ποινικοποίηση των πολιτικών αντιπάλων ήταν, ίσως, το προσφορότερο μέσο για την αποπολιτικοποίηση των εμφύλιων συγκρούσεων που δίχαζε σχεδόν το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών.

Ελλάδα

- Ο περιορισμός των ενόχων σε κάποιους «άθλιους» εγκληματίες διευκόλυνε τη δημιουργία των διαφόρων εθνικών εκδοχών του μεταπολεμικού μύθου περί καθολικής αντίστασης.

Δύο ορισμοί συνεργασίας:

- α) για τους εκπροσώπους των προπολεμικών ελίτ συνεργάτες ήταν σχεδόν αποκλειστικά τα μέλη των κατοχικών κυβερνήσεων και όσους ανέλαβαν υπηρεσία απευθείας στις αρχές Κατοχής.
- β) για το ΕΑΜ ήταν πολιτικό έγκλημα που αφορούσε τα Σώματα Ασφαλείας αλλά και όσους συνεργάστηκαν πολιτικά ή οικονομικά με το κατοχικό κράτος των Αθηνών.

Ελλάδα

- «Δύο μήνες αργότερα, η κυβέρνηση Πλαστήρα (ανέλαβε αμέσως μετά τη λήξη των συγκρούσεων τον Ιανουάριο του 1945), που διαδέχτηκε την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, αντικατέστησε την παραπάνω συντακτική πράξη με την 6/45 «Περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού» ψηφίζοντας μία σειρά από τροποποιήσεις ώστε, αφενός να είναι βέβαιη η τιμωρία των ενόχων και αφετέρου να παρέχονται οι εγγυήσεις στους κατηγορούμενους για την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης.
- Ωστόσο, οι τροποποιήσεις επικέντρωναν ουσιαστικά την ποινική ευθύνη στις κυβερνήσεις κατοχής και στόχευε ταυτόχρονα στην έμμεση ασυλία για τα υπόλοιπα στρώματα του κρατικού μηχανισμού και ιδιαίτερα για τον ένοπλο κλάδο του.

Ελλάδα

- Διοικητικές εκκαθαρίσεις και το δικαστικό σώμα.
- Οι 100 μέρες της δίκης των κυβερνήσεων Κατοχής (21/2/1945-1/6/1945). Από τους 33 κατηγορούμενους καταδικάστηκαν 3 στην εσχάτη των ποινών, 7 σε ισόβια, 2 σε 20 χρόνια, 9 σε μικρότερες ποινές φυλάκισης και 7 αθώωθηκαν.
- **Ο ένοπλος δοσιλογισμός.** Η απόφαση που καταδίκασε τις πολιτικές κεφαλές του δοσιλογισμού τους κήρυξε ταυτόχρονα αθώους για τη δημιουργία ενόπλων σωμάτων, συγκροτώντας έτσι το δεδικασμένο που θα επέτρεπε την απαλλαγή χιλιάδων ταγματασφαλιτών και την επανένταξη του κοινωνικού σώματος του δοσιλογισμού στις ένοπλες δυνάμεις.

Ελλάδα

- Γενικότερα η δικαστική εκκαθάριση στην Ελλάδα σηματοδότησε ευθύς αμέσως το θρίαμβο της γκρίζας ζώνης των ελίτ.
- Η δημοσιότητα της δίκης των κυβερνήσεων επισκίασε τις χιλιάδες των υποθέσεων που είχαν αρχίσει να εκδικάζονται παράλληλα από τις αρχές του Μάρτη στην Αθήνα και από τα μέσα Απρίλη στη Θεσσαλονίκη.

Ελλάδα

- Με βάση την παραπάνω συντακτική πράξη συγκροτήθηκε το ειδικό δικαστήριο Θεσσαλονίκης, στην έδρα του αντίστοιχου Εφετείου και με αρμοδιότητα την εκδίκαση των αδικημάτων που διαπράχθηκαν στην περιφέρειά του, η οποία περιλάμβανε τους 7 νομούς της κεντρικής κυρίως Μακεδονίας.
- Ο Τύπος της εποχής έγγραφε για τα προβλήματα του μεγάλου αριθμού των φακέλων και της έλλειψης προσωπικού, των ελλείψεων στους χώρους, της μικρής προσέλευση μαρτύρων στην προανάκριση.

Ελλάδα

- **Ιδιαιτερότητα δοσιλογισμού στο χώρο της Μακεδονίας**
 - α) Δωσίλογοι που απειλούσαν με τη δράση τους την εδαφική ακεραιότητα της χώρας (σλαβόφωνοι κάτοικοι δυτικής Μακεδονίας, κουτσοβλαχικό ζήτημα, Γρεβενά και Θεσσαλία)
 - β) Εφαρμογή Τελικής Λύσης
 - γ) Γενικότερα τα ΕΔΔ επικύρωσαν νομικά μια πραγματική εθνοκάθαρση των μειονοτικών πληθυσμών. Στις δύο μεγάλες πόλεις και σε περιοχές απομακρυσμένες από τα σύνορα, η ατιμωρησία ήταν ο κανόνας ενώ στην αλβανική η βουλγαρική μεθόριο, η έξωση των τσάμηδων από τον ΕΔΕΣ και των «βουλγαροφρόνων» σλαβοφώνων της Δράμας από τον ΕΛΑΣ, επικυρώθηκαν από τα ΕΔΔ με τις δίκες ομαδικών πληθυσμών χωριών.

Ελλάδα

- δ) Μετά τις πολιτικές εκκρεμότητες από τον καιρό του Εθνικού Διχασμού, η δικαστική οδός έκλεινε έτσι το ζήτημα της ατελούς αφομοίωσης των μειονοτικών και των προσφυγικών πληθυσμών στον «εθνικό κορμό».
- ε) Η τιμωρία των δοσιλόγων απασχόλησε την κοινή γνώμη μέχρι το δημοψήφισμα που επανέφερε το Γεώργιο το β΄ το Σεπτέμβριο του 1946. Από εκεί και πέρα δεν υπήρχε σοβαρό πολιτικό επίδικο, ενώ η ατιμωρησία ήταν πια κοινό μυστικό και επιτεινόταν από τις τροποποιήσεις στον αρχικό νόμο, οι οποίες αποκαθιστούσαν το δικαίωμα των καταδικασθέντων να ζητούν αναθεώρηση της δίκης τους, εγκαινιάζοντας έτσι έναν κύκλο ακόμη ευνοϊκότερης μεταχείρισης.

Ελλάδα

- ζ) Σε ποσοτικό επίπεδο η σύγκριση των διαθέσιμων στοιχείων με εκείνα άλλα ευρωπαϊκών χωρών δείχνει ότι μέσα σε ένα έντονο διαφοροποιημένο πεδίο, η ελληνική περίπτωση ήταν μάλλον ένα από τα συμπτώματα, και ίσως όχι το χειρότερο μιας, ούτως ή άλλως ατελούς εκκαθάρισης.
- η) Ίσως η σκοπιά από την οποία μπορούμε να δούμε τα αποτελέσματα της ελληνικής εκκαθάρισης είναι εκείνη της επίσημης ιστορικής αλήθειας που επικύρωσε: ότι «οι προδότες της Κατοχής» υπήρξαν μια ισχνή μειοψηφία και πως κανένας σημαντικός εκπρόσωπος των προπολεμικών ελίτ δεν συνεργάστηκε.

Ελλάδα

- Μέσα στο κλίμα αυτό άρχισε τις εργασίες του στις 24 Απριλίου 1945 το Ειδικό Δικαστήριο Θεσσαλονίκης που καλούνταν να δικάσει τους **συνεργάτες των Γερμανών, των Βουλγάρων και των Ιταλών.**
- Στις δίκες που αφορούσαν τους συνεργάτες των Γερμανών η πιο πολυπληθής κατηγορία κατηγορουμένων ήταν αυτή των καταδοτών, οι οποίοι κατέδιδαν συστηματικά συμπολίτες τους που μετείχαν στην αντίσταση, είτε ήταν Εβραίοι, είτε εμφανίζονταν ως μάρτυρες κατηγορίας, είτε φιλοξενούσαν άγγλους αξιωματικούς, με σκοπό την αποκόμιση οικονομικών οφελών.
(Βλ. Ελένη Χαϊδιά, «Έλληνες Εβραίοι της Θεσσαλονίκης: Από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στις αίθουσες δικαστηρίων» στο *Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην Κατοχή* (επιμ. Ρίκα Μπενβενίστε), Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 43-52.

Ελλάδα

- Εδώ ως μάρτυρες κατηγορίας παρουσιάζονταν συνήθως Εβραίοι, οι οποίοι ανταποκρίνονταν στις εκκλήσεις των δικαστικών αρχών, προσέρχονταν και κατέθεταν στους αρμόδιους τα στοιχεία που διέθεταν. Κατέθεταν πως οι κατηγορούμενοι τους είχαν αποσπάσει ολόκληρες περιουσίες με την υπόσχεση ότι θα τους γλιτώσουν από τους Γερμανούς, άλλοι ότι επιστρέφοντας βρήκαν τις περιουσίες τους στην κατοχή των κατηγορουμένων, στοιχείο ενοχοποιητικό για συνεργασία με τους Γερμανούς.

Ελλάδα

- Δικάστηκαν: Λάσκαρις Παπαναούμ, Σταύρος Αδάμ, Αν. Γεωργίου,
 - Δίκη δοσιλόγων του Τύπου
 - Δίκες ομοθρήσκων Εβραίων (Βιτάλ Χασών, Αβραάμ Άμστερ ή Μπουνιάν, κ.ά.)
- Ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός ότι με τις καταθέσεις των Εβραίων μαρτύρων σε αυτές τις δίκες ακούστηκαν οι πρώτες μαρτυρίες του δράματος που γνώρισε ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων της πόλης.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η διαίρεση της Γερμανίας

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Η Γερμανία κρατούσε το κλειδί για τη μοίρα της Ευρώπης και ότι η διχοτόμηση της τελικά διαίρεσε και την ήπειρο. Εκείνο που, αντιθέτως, δεν είναι καθόλου φανερό είναι σε ποια στιγμή έγινε αναπόφευκτη η διχοτόμηση, και εξαιτίας των ενεργειών τίνος.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Άλλωστε, οι τρεις μεγάλες δυνάμεις συμφωνούσαν το 1945 ότι η Γερμανία έπρεπε να κρατηθεί ενωμένη. Πώς, τότε, επήλθε η διχοτόμηση; Ήταν αποτέλεσμα της σοβιετικής αδιαλλαξίας, ή μήπως της πολιτικής των Δυτικών;
- Ή ίσως να προέκυψε από την ασυμβατότητα των ιδεολογιών των κατοχικών δυνάμεων, ασυμβατότητα που ορισμένοι παρατηρητές πίστευαν ότι είχε αποκαλυφθεί ήδη πριν από το Μάιο του 1945, στα πρώτα-πρώτα μέτρα που πήραν οι στρατιωτικές κυβερνήσεις τις οποίες τοποθέτησαν οι Σύμμαχοι και ο Κόκκινος Στρατός στα εδάφη που είχαν κατακτήσει;

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Η πολιτική των Συμμάχων για «άνευ όρων συνθηκολόγηση», που πρωτοδιακηρύχθηκε το 1943, τελικά επικράτησε.
- Ο διάδοχος του Χίτλερ ναύαρχος Ντένιτς επέκρινε την υπογραφή της συνθηκολόγησης στις 7 Μαΐου 1945 και η κυβέρνηση του έζησε μια όλο και πιο αμφιλεγόμενη σκιάδη ζωή, ώσπου αυτός και τ' απομεινάρια του γερμανικού Γενικού Επιτελείου συνελήφθησαν δυο βδομάδες αργότερα.
- Οι προσπάθειές του να κερδίσει την υποστήριξη των Συμμάχων υπέρ ενός αναζωογονημένου Τρίτου Ράιχ, το οποίο θα πολεμούσε εναντίον της μπολσεβικοποίησης της Ευρώπης, απορρίφθηκαν με καθυστέρηση. Ο έλεγχος της Γερμανίας πέρασε στα χέρια των κατακτητών.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Οι νικητές είχαν στην αρχή πολλούς κοινούς στόχους.
- Όλοι συμφωνούσαν ότι έπρεπε να εξαλειφθεί ο ναζισμός για χάρη της ευρωπαϊκής ασφάλειας.
- Όλοι είχαν δεσμευτεί ότι θα τιμωρούσαν τους Γερμανούς εγκληματίες πολέμου.
- Η Διακήρυξη της Γιάλτας έκανε νύξη για έναν πιθανό «διαμελισμό» της χώρας, αλλά αναφερόταν επίσης σε κεντρικούς γερμανικούς θεσμούς.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Ρώσοι και Αμερικανοί δέχονταν ότι έπρεπε να γίνει μεγάλη οικονομική μεταρρύθμιση, με κατάργηση των καρτέλ, και αγροτική μεταρρύθμιση, για να συντριβεί η ισχύς εκείνων των συμφερόντων που πιστευόταν ότι είχαν στηρίξει τον Χίτλερ.
- Τέλος, όλοι συμφωνούσαν ότι έπρεπε να «εκδημοκρατιστεί» η Γερμανία. Τέτοιοι στόχοι σήμαιναν μια πραγματική κοινωνική και πολιτική επανάσταση.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Το κοινό αυτό έδαφος αποτέλεσε τη βάση για τις δηλώσεις που έγιναν μετά τη διάσκεψη του Πότσταμ, τον Ιούλιο του 1945. Κάνοντας διάκριση ανάμεσα στον εθνικοσοσιαλισμό και στον γερμανικό λαό, η συμφωνία έλεγε πως ο δεύτερος έπρεπε να ετοιμαστεί «για να ανοικοδομήσει τη ζωή του σε δημοκρατική και φιλειρηνική βάση».
- Ωστόσο, το καλοκαίρι του 1945 προβλήματα προκάλεσε η θέση που πήραν οι Γάλλοι, οι οποίοι δεν προσκλήθηκαν καθόλου στο Πότσταμ αλλά τους είχε δοθεί μια δική τους ζώνη κατοχής.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Ο Ντε Γκολ ήταν ο κύριος αντίπαλος της ενωμένης Γερμανίας. Αντιτάχθηκε με πείσμα στην ιδέα μιας κεντρικής γερμανικής διοίκησης που θα λειτουργούσε κάτω από τον έλεγχο της Επιτροπής Ελέγχου και ήθελε να προσαρτήσει γερμανικά εδάφη και να διασπάσει σε κομμάτια το παλιό κεντρικό κράτος.
- Εν τέλει οι Γάλλοι ατύχησαν στις εδαφικές τους φιλοδοξίες. Ήδη όμως το βέτο τους είχε αποτρέψει το ενδεχόμενο να μείνει ενωμένη η Γερμανία, και στο μεταξύ οι πολιτικές που ακολουθούνταν στις διαφορετικές ζώνες κατοχής διαμόρφωναν αποκλίνοντα κοινωνικά και πολιτικά καθεστώτα.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Η αποκήρυξη του ναζιστικού καθεστώτος στη δυτική ζώνη πήρε παραπλήσιες μορφές σε όλη τη χώρα.
- Τα ονόματα των οδών άλλαξαν (γι' άλλη μια φορά), η ναζιστική βιβλιογραφία εξοβελίστηκε από τις δημόσιες βιβλιοθήκες και εν γένει τα ορατά σημάδια του παλιού καθεστώτος απαλείφθηκαν.
- Πέρα όμως από τέτοια μέτρα, οι διαφορές προσέγγισης έγιναν πιο φανερές.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Στη σοβιετική ζώνη η αποναζιστικοποίηση θεωρήθηκε το μέσο για την καταστροφή των οικονομικών και κοινωνικών βάσεων της αντίδρασης.
- Δεν υπήρξε συστηματική έρευνα για ναζί ή εγκληματίες πολέμου, και η ζωή τους ήταν συχνά πιο εύκολη εκεί απ' ό,τι στις ζώνες των Συμμάχων.
- Βάζοντας τους ναζί στο ίδιο τσουβάλι με διάφορους άλλους «εχθρούς της δημοκρατίας», οι αρχές συγκέντρωσαν την προσοχή τους σε μια γρήγορη και μεγάλης εμβέλειας εκκαθάριση της διοίκησης, που επεκτάθηκε στο δικαστικό σώμα και στον κλάδο των εκπαιδευτικών. Οργάνωσαν δε ταχύρρυθμα σεμινάρια για να καταρτίσουν νέα στελέχη.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Όπως και στην ανατολική Ευρώπη, τα αντιναζιστικά συνθήματα έγιναν η δικαιολογία για ευρείας κλίμακας οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Οι μεγάλες γαιοκτησίες δημεύτηκαν το 1945, δημιουργώντας μια νέα τάξη μικροϊδιοκτητών δεμένων με το νέο καθεστώς.
- Οι τράπεζες και η βαριά βιομηχανία απαλλοτριώθηκαν. Το ξήλωμα των βιομηχανικών εγκαταστάσεων προχώρησε με γοργό ρυθμό, παρά το ότι προκαλούσε τρομερή φύρα και έριχνε στην ανεργία χιλιάδες ανθρώπους.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Η σοβιετική πολιτική αντανάκλούσε δύο βασικούς προβληματισμούς. Ο ένας είχε να κάνει με την κρατούσα κομμουνιστική ανάλυση του ίδιου του ναζισμού. Ο Βάλτερ Ούλμπριχτ υποστήριζε το 1945 ότι ο «χιτλερικός φασισμός» είχε προκύψει από τον αντιδραστικό χαρακτήρα του γερμανικού καπιταλισμού· άρα, για να ξεριζωθεί ο γερμανικός αυταρχισμός, έπρεπε να καταστραφεί ο καπιταλισμός και να κοινωνικοποιηθεί η οικονομία.
- Ακόμα σημαντικότερη όμως ήταν η πρωταρχική μέριμνα των Σοβιετικών να εκμεταλλευτούν στο έπακρο τους πόρους της Γερμανίας, ώστε να ξαναχτίσουν τη δική τους σμπαραλιασμένη οικονομία, και να επωφεληθούν στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό από τις ρυθμίσεις περί επανορθώσεων που είχαν συμφωνήσει με τους Συμμάχους.
- Μακροπρόθεσμα οι δύο αυτοί στόχοι -η δημιουργία μιας φιλοσοβιετικής Γερμανίας και το υψηλό επίπεδο των επανορθώσεων- ήταν ασύμβατοι, όμως αυτό δεν ήταν φανερό το 1945.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Η αποναζιστικοποίηση στις δυτικές ζώνες πήρε τη μορφή δικαστικών ερευνών σε ατομική βάση. Αυτό ικανοποιούσε τις δυτικές αντιλήψεις περί δικαίου, αλλά αποδείχτηκε όλο και πιο ανέφικτο, ιδίως όταν το εύρος των εκκαθαρίσεων *αυξήθηκε* το 1945, μετά τη δημοσιότητα που πήραν διάφορες αποτυχημένες περιπτώσεις αποναζιστικοποίησης.
- Τα διαβόητα Fragebogen [ερωτηματολόγια], βασικό στοιχείο των ερευνών, συσσωρεύονταν σε τεράστιους αριθμούς -πάνω από 1.600.000 μόνο στην αμερικανική ζώνη ως τον Ιούνιο του 1946-, και συνεπώς η όλη διαδικασία αποναζιστικοποίησης μετατράπηκε σ' έναν γραφειοκρατικό εφιάλτη. Στα τέλη του 1946, με περισσότερες από 2.000.000 υποθέσεις να παραμένουν ανέλεγκτες, είχε ήδη αρχίσει να ξεφουσκώνει.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Η μελέτη μιας συγκεκριμένης περίπτωσης στην πόλη του Μάρμπουργκ, στην αμερικανική ζώνη, συμπεραίνει απερίφραστα ότι η αποναζιστικοποίηση απέτυχε: ούτε απέκλεισε τους πρώην ναζί από τις δημόσιες θέσεις, ούτε συνέβαλε στον εκδημοκρατισμό της ζωής.
- Πιο πραγματιστές, οι Βρετανοί και οι Γάλλοι έφτασαν από νωρίς στο ίδιο συμπέρασμα. Αρκετά εκατομμύρια Γερμανοί υπέστησαν τις συνέπειες των εκκαθαρίσεων, αλλά η γερμανική κοινή γνώμη πίστευε πως είχαν βάλει στο μάτι τους κακομοίρηδες, ενώ τα μεγάλα ψάρια τα είχαν αφήσει να το σκάσουν. Με δυο λόγια, η μεθοδολογία των Συμμάχων δεν ήταν πολύ ανώτερη από αυτήν που είχε εφαρμοστεί στην ανατολική ζώνη.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Όπως στην περίπτωση των Σοβιετικών, έτσι και στις δυτικές ζώνες οι πρακτικές της αποναζιστικοποίησης αντανάκλουν τις γενικότερες θεωρίες για τη φύση του Τρίτου Ράιχ. Αντί να βλέπουν το ναζισμό σαν ένα κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο (που απαιτούσε δραστικές παρεμβάσεις στην οικονομία για να ξεριζωθεί), οι Σύμμαχοι προτιμούσαν να τον αντιλαμβάνονται σαν ένα δικτατορικό καθεστώς που επιβλήθηκε εκ των άνω.
- Αυτό σήμαινε ότι η ευσυνείδητη απομάκρυνση των πρώην ναζί απλούστατα θα απελευθέρωνε τις φυσικές δημοκρατικές τάσεις του γερμανικού λαού. Άρα η κοινωνική μεταρρύθμιση ήταν λιγότερο σημαντική από τη δικαστική χειρουργική.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Δυστυχώς, από τη στάση των Γερμανών απέναντι στην ήττα δεν προέκυπτε μια τέτοια ροδαλή εικόνα. Μελετώντας την κοινή γνώμη, οι Σύμμαχοι ανησυχούσαν όλο και περισσότερο με τα πορίσματα τους. Από τη μια μεριά, η αντίσταση στην κατοχή που πολλοί είχαν φοβηθεί δεν πήρε σάρκα και οστά: οι Λυκάνθρωποι αποδείχτηκαν ξεδοντιασμένοι και το Αλπικό οχυρό απλή φαντασίωση.
- Η ολοκληρωτική ήττα, που ακολούθησε τις βιαιοπραγίες των Ες Ες κατά τους τελευταίους συνταρακτικούς μήνες του πολέμου, φαινόταν να έχει απαξιώσει το ναζισμό. Σε αντίθεση με το 1918, κανένας δεν διατηρούσε αμφιβολίες ως προς την κλίμακα της καταστροφής. Όμως οι Σύμμαχοι προσδοκούσαν κάτι περισσότερο: έλπιζαν να δουν σημάδια μετάνοιας για τα συμβάντα των τελευταίων έξι ετών, και κάποια επιθυμία, τέλος πάντων, για επάνοδο της δημοκρατίας.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Οι αρχικές αναφορές από τη Γερμανία ήταν αποκαρδιωτικές. Οι άνθρωποι έμοιαζαν να τα 'χουν χαμένα από την ολοκληρωτική και ξαφνική κατάρρευση του Ράιχ. Ήταν απαθείς και ατομικιστές, νοιάζονταν για το ψωμί μάλλον παρά για τη δημοκρατία. «Χωρίς εμένα», ήταν η πάγια απάντηση στις σκέψεις για πολιτικό ακτιβισμό στη βάση.
- Οι Σύμμαχοι, που κάποτε φοβόνταν την προοπτική της ταξικής επανάστασης, ανησυχούσαν τώρα περισσότερο με την πολιτική παθητικότητα. Όταν κυκλοφόρησαν μια ταινία για τα στρατόπεδα θανάτου, οι περισσότεροι Γερμανοί που την είδαν την θεώρησαν προπαγανδιστική..

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Τα ναζιστικά πρότυπα σκέψης επέζησαν της πτώσης του καθεστώτος και εκδηλώνονταν πολλές φορές με τους πιο παράταιρους τρόπους. Ο Σάουλ Παντόβερ, ένας από τους πρώτους αξιωματικούς των μυστικών υπηρεσιών των ΗΠΑ που ασχολήθηκαν με τις απόψεις του απλού κόσμου στη Γερμανία, περιγράφει τη συνάντησή του μ' έναν σοσιαλδημοκράτη που ήταν υπέρ των αυστηρών μέτρων εναντίον των ναζί, και ο οποίος του είπε: «Το ναζιστικό αίμα είναι ακάθαρτο, βιολογικά ανθυγιεινό και αθεράπευτο...
- Όσοι έχουν ναζιστικό αίμα δεν μπορούν να λυτρωθούν. Πρέπει να στερηθούν για πάντα». Έπειτα ήταν ο ΒUrgermeister [δήμαρχος] του Χάμπορν, που χαιρέτησε τον Παντόβερ μ' έναν ενστικτώδη χιτλερικό χαιρετισμό, για να τραυλίσει μετά: «Είναι μια παλιά συνήθεια. Αναγκάζεσαι να σταματάς τον εαυτό σου». Λίγοι Συμμαχικοί αξιωματικοί αντιλαμβάνονταν ότι ο άσχημος όρος *Entnazifizierung* (αποναζιστικοποίηση) αντέγραφε ο ίδιος τον τύπο του ναζιστικού ιδιώματος.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Βλέποντας σιγά-σιγά πως η αποναζιστικοποίηση από μόνη της δεν θα άλλαζε τις νοοτροπίες, οι Σύμμαχοι έβαλαν μπρος μια φιλόδοξη απόπειρα να επεκτείνουν στην περίοδο της ειρήνης τον ψυχολογικό πόλεμο κατά του γερμανικού κοινού.
- Η «αναμόρφωση» -μια προπαγανδιστική καμπάνια για τον εκδημοκρατισμό μιας ολόκληρης κοινωνίας- εξελίχθηκε σε ένα από τα εκτενέστερα εγχειρήματα αυτού του είδους στον εικοστό αιώνα.
- Τα σχολικά βιβλία ξαναγράφηκαν, τα σχολεία και τα πανεπιστήμια αναδομήθηκαν και εκτέθηκαν σε νέες θεωρίες και ερμηνείες. Και ενώ η αποναζιστικοποίηση ήταν οδυνηρή διότι κοιτούσε προς το παρελθόν, η «αναμόρφωση» επαγγελλόταν ένα φωτεινότερο μέλλον.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Οι Βρετανοί ήταν οι λιγότερο αισιόδοξοι ως προς τις πιθανότητες επιτυχίας της. Ακόμα και το 1952, ένας υψηλόβαθμος δημόσιος υπάλληλος σχολίαζε συνοφρυωμένος: «είναι μάλλον απίθανο να αναπτυχθεί η δημοκρατία στη Γερμανία στο προσεχές μέλλον».
- Οι Γάλλοι, αντίθετα, απέδιδαν σ' αυτήν πολύ μεγαλύτερη σημασία και επικεντρώθηκαν με κάποια επιτυχία στη γερμανική νεολαία. Στο τέλος-τέλος, το πραγματικό ζήτημα για τους Γάλλους δεν ήταν η αποναζιστικοποίηση· αυτούς τους απασχολούσαν οι Γερμανοί και όχι οι ναζί, και ένιωθαν ότι το κλειδί για την ειρήνη ήταν ο μετασχηματισμός της γερμανικής κουλτούρας.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- 120.000 Γερμανοί επισκέφτηκαν την περιοδεύουσα έκθεση τους «Μήνυμα από τη γαλλική νεολαία», οι δε μεταρρυθμίσεις τους στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών και τα προγράμματα αμοιβαίων επισκέψεων που θέσπισαν είχαν μεγάλη επιτυχία. Η προσπάθεια των Αμερικανών ήταν πιο ολόψυχη από τη βρετανική και κατέληξε στην εκκαθάριση των γερμανικών πανεπιστημίων το 1946. Ωστόσο, όπως και οι Βρετανοί, οι Αμερικανοί είδαν τις προσπάθειες τους να μεταρρυθμίσουν το σχολικό σύστημα να προσκρούουν στη ρητή αντίθεση των Γερμανών. Αναγκάστηκαν και αυτοί να υποχωρήσουν, αν και τους πήρε περισσότερο χρόνο.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Έτσι, τόσο η αποναζιστικοποίηση όσο και η αναμόρφωση απέδωσαν ισχνούς καρπούς στους Συμμάχους σε σχέση με τις τεράστιες δαπάνες.
- Στη σοβιετική ζώνη, αντίθετα, έγιναν βαθιές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις -ιδιαίτερα η θέσπιση ενός πλήρους σχολικού συστήματος-, κυρίως επειδή οι πηγές αντίθεσης που υπήρξαν τόσο σημαντικές στις δυτικές ζώνες εξαναγκάστηκαν να σωπάσουν.
- Αυτό όμως αντανακλά τη βασική διαφορά των κατοχικών καθεστώτων: στη Δύση, η αποναζιστικοποίηση έγινε χωρίς ριζοσπαστική κοινωνική μεταρρύθμιση, ενώ στην Ανατολή έγινε το αντίθετο αφορμή γι' αυτήν.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Υπαναχωρώντας από τις προηγούμενες δεσμεύσεις τους, οι Σύμμαχοι έδειξαν απροθυμία να εγκρίνουν σοβαρές κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Έθεσαν βέτο ως προς την αγροτική μεταρρύθμιση, για παράδειγμα, και επέτρεψαν στους βιομηχάνους του Ρουρ να γλιτώσουν από τη σαρωτική αποκαρτελοποίηση που είχαν σκεφτεί να εφαρμόσουν το 1944.
- Ο βασικός λόγος γι' αυτό τον κοινωνικό συντηρητισμό του 1945-46 δεν ήταν τόσο ο αντικομμουνισμός όσο ότι οι Σύμμαχοι βασίζονταν στις ομάδες συμφερόντων που υπήρχαν στις ζώνες τους και φοβόνταν μήπως προσθέσουν και άλλα προβλήματα στις ελλείψεις τροφίμων και στις οικονομικές δυσχέρειες, που εκείνη την ώρα ήταν το κύριο πολιτικό ζήτημα σε όλη τη χώρα.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Εντεινόμενη από τους γραφειοκρατικούς ανταγωνισμούς, η διαρπαγή των γερμανικών πόρων -όχι μόνο στη σοβιετική ζώνη- προξένησε τεράστια σύγχυση και ανεργία.
- Και όμως, είναι εντυπωσιακό ότι οι οικονομικές συνθήκες στην ανατολική ζώνη το 1945 δεν ήταν χειρότερες απ' ό,τι στη δυτική, ίσως μάλιστα να ήταν και καλύτερες, χάρη στην ταχεία εφαρμογή του οικονομικού σχεδιασμού. Παρά τα υψηλά επίπεδα των αποστολών επανορθωτικού υλικού, η βιομηχανική ανάπτυξη άρχισε σχετικά νωρίς. Ο πληθυσμός της ανατολικής ζώνης, ίσως εξαιτίας της αγροτικής μεταρρύθμισης, τρεφόταν σχετικά καλά, τουλάχιστον ως το 1947.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Οι επανορθώσεις πάντως στάθηκαν αυτές που οδήγησαν πιο άμεσα στην κατάρρευση της συγκυβέρνησης από τις Τέσσερις Δυνάμεις.
- Η συμφωνία του Πότσταμ προέβλεπε ότι η Σοβιετική Ένωση θα λάβαινε το 15% του χρησιμοποιήσιμου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού από τις δυτικές ζώνες, «εφόσον δεν είναι αναγκαίος για την ειρηνική οικονομία της Γερμανίας».
- Το χειμώνα του 1945-46 όμως, οι ελλείψεις στα τρόφιμα έριξαν τις μερίδες των δελτίων σε επικίνδυνα χαμηλά επίπεδα και άρχισε να διαγράφεται η προοπτική μαζικής λιμοκτονίας.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Με εκατομμύρια πρόσφυγες να φτάνουν στις δυτικές ζώνες από την Ανατολή, οι ελλείψεις της βοήθειας έγιναν δραματικές και οι δυτικές στρατιωτικές κυβερνήσεις, έχοντας να αντιμετωπίσουν αυτή την πολλαπλή κοινωνική κρίση, επέμειναν ότι έπρεπε να υπάρξει μια νέα προσέγγιση στο θέμα της γερμανικής ανασυγκρότησης.
- Στις 27 Μαΐου 1946 ανέστειλαν τις αποστολές επανορθωτικού υλικού στη Σοβιετική Ένωση από την αμερικανική ζώνη, έως ότου επιτευχθεί μια γενική συμφωνία για το σύνολο της γερμανικής οικονομίας. Οι σοβιετικές αρχές αρνήθηκαν να μειώσουν τις δικές τους απαιτήσεις επανόρθωσης, κι έτσι η διασυνοριακή οικονομική κίνηση έπεσε γρήγορα. Ακριβώς όπως μετά το 1918, οι επανορθώσεις απειλούσαν να διαλύσουν τη συνεννόηση μεταξύ των κατακτητών της Γερμανίας.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Τους επόμενους δεκαοχτώ μήνες οι σχέσεις μεταξύ Σοβιετικών και Συμμάχων χειροτέρεψαν.
- Μόλις ένα μήνα αργότερα η αμερικανική και η βρετανική ζώνη συγχωνεύτηκαν, ασκήθηκε δε πίεση στους Γάλλους να προσχωρήσουν κι αυτοί.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Η Επιτροπή Ελέγχου των Τεσσάρων Δυνάμεων είχε λίγο-πολύ σταματήσει τις εργασίες της, μην μπορώντας να συμφωνήσει σε τίποτα περισσότερο από την κατάργηση του κράτους της Πρωσίας.
- Μέσα σ' ένα τέτοιο σκηνικό, δεν εκπλήσσει που η Διάσκεψη των υπουργών Εξωτερικών στη Μόσχα το Μάρτιο-Απρίλιο του 1947 απέτυχε να καταλήξει σε συμφωνία σχετικά με την εξεύρεση μιας βάσης ώστε να υπογραφεί συνθήκη ειρήνης με τη Γερμανία.
- Η αποτυχία αυτή, που συνέπεσε με την ανακοίνωση του Δόγματος Τρούμαν, σηματοδότησε την αρχή μιας πιο αποφασιστικής και ανοιχτά αντικομμουνιστικής πολιτικής της Ουάσινγκτον στην Ευρώπη. Αποτέλεσε επίσης την αρχή του ψυχρού πολέμου.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Η καχυποψία απέναντι στη Γερμανία έπαυε με εντυπωσιακή ταχύτητα ν' αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα στις μεταπολεμικές διεθνείς σχέσεις. Η συνθήκη της Δουνκέρκης του 1947, που την υπέγραψαν οι χώρες του Μπενε-λούξ (οικονομική ένωση στη δυτική Ευρώπη που περιελάμβανε τρεις γειτονικές χώρες Βασίλεια, το Βέλγιο (België), την Ολλανδία (Nederland), και το Λουξεμβούργο (Luxemburg), η Γαλλία και η Βρετανία, στρεφόταν ενάντια στη Γερμανία, η οποία εξακολουθούσε να θεωρείται η βασική απειλή κατά της ειρήνης στην Ευρώπη. Η συνθήκη των Βρυξελλών, όμως, που υπογράφηκε τον επόμενο χρόνο, δεν ήταν τόσο σαφής ως προς τον εν δυνάμει επιτιθέμενο.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Οι σχέσεις Ανατολής-Δύσης ακολούθησαν μια διαλεκτική καχυποψίας. Η Ρωσία θεωρούσε το σχέδιο Μάρσαλ ως απόπειρα υπονόμευσης της εξουσίας της στην ανατολική Ευρώπη.
- Οι Βρετανοί και οι Αμερικανοί θορυβήθηκαν από την ίδρυση της Κομινφόρμ το Σεπτέμβριο.
- Ίσως όμως το κρίσιμο γεγονός που, στα μάτια των Δυτικών, έκανε τη Ρωσία κύρια απειλή για την ευρωπαϊκή ασφάλεια, να ήταν το κομμουνιστικό πραξικόπημα στην Πράγα, το Φεβρουάριο του 1948.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Τα γεγονότα της Πράγας έκαναν τους Γάλλους και τους Αμερικανούς να ομονοήσουν. Με αντάλλαγμα υποσχέσεις για αμερικανική στρατιωτική και οικονομική βοήθεια, οι Γάλλοι παραιτήθηκαν από τα όνειρα τους να οικειοποιηθούν ένα τμήμα της Ρηνανίας. Η γαλλική ζώνη συγχωνεύτηκε με τη Διζωνία και οι Σύμμαχοι άρχισαν να κάνουν σχέδια για νομισματικές μεταρρυθμίσεις και οικονομική ανασυγκρότηση, μέσα στο πλαίσιο του Σχεδίου Ευρωπαϊκής Ανάκαμψης.
- Οι Ρώσοι αποχώρησαν από την Επιτροπή Ελέγχου, η οποία δεν ξανα-συνεδρίασε ποτέ, και απέκλεισαν τους δυτικούς τομείς του Βερολίνου. Η διαίρεση της πόλης προανήγγειλε τη διαίρεση της χώρας. Στις 23 Μαΐου 1949 υπογράφηκε στη Ρώμη το δυτικογερμανικό σύνταγμα. Μια εβδομάδα αργότερα το Κογκρέσο του Λαού υιοθέτησε ένα αντίπαλο σύνταγμα στο Βερολίνο. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας ανακηρύχτηκε επίσημα τον Οκτώβριο.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Έχοντας εμβαθύνει στην ιστορία της Τελικής Λύσης στη μακρά διάρκεια της νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας, βλέπουμε ότι τεκμηριώνεται ως αποτέλεσμα ενός πλέγματος εθνοτικών, θρησκευτικών και κοινωνικών αντιθέσεων που συσσωρεύονταν για αιώνες στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κοινωνιών μετά το τέλος της παγκόσμιας αποικιοκρατικής κυριαρχίας των ευρωπαϊκών δυνάμεων, το τέλος των πολυεθνικών αυτοκρατοριών και την αντικατάστασή τους από τα εθνικά κράτη. Ταυτόχρονα προσεγγίζοντας τη μεταπολεμική ιστορία μπορούμε να κατανοήσουμε τις μεταπολεμικές σιωπές για το θέμα, όπως τις αναφέραμε στα πρώτα μας μαθήματα και μέσα σε ποιο πλαίσιο διαμορφώνονταν.

Η διαίρεση της Γερμανίας

- Μία τέτοια ιστορία του «Ολοκαυτώματος» δείχνει πως οι πρωταγωνιστές του ήταν πραγματικοί χαρακτήρες.
- Η μελέτη του διάχυτου θρησκευτικού αντιεβραϊσμού της πολωνικής υπαίθρου, ή του επιστημονικού ρατσισμού της μεσοπολεμικής αστικής διανόησης ή του ποικιλόμορφου αντισημιτισμού της μεσοπολεμικής Θεσσαλονίκης που διαμόρφωσαν το έδαφος πάνω στο οποίο ο πόλεμος και η Κατοχή οδήγησαν «απλούς ανθρώπους» στο έγκλημα ή στην αδιαφορία, δείχνει την ανάγκη αποκωδικοποίησης των μηχανισμών νομιμοποίησης και μαζικοποίησης των ρατσιστικών πρακτικών και αντιλήψεων στη δική μας εποχή της κρίσης, όπως σημειώνει ο Δημήτρης Κουσουρής.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μαρία Καβάλα.
«Ολοκαύτωμα και ιστορική μνήμη. Η μεταπολεμική δικαιοσύνη στην Ελλάδα». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: http://opencourses.auth.gr/eclass_courses.

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Μαρία Φράγκου
Θεσσαλονίκη, Εαρινό Εξάμηνο 2013-2014

